

Σαίξπηρ, Οθέλλος και κυπριακό κρασί

Μέρος Στ'

Πριν προχωρήσω στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της σειράς, θα ήθελα να κάνω ακόμη μια παρατήρηση όσον αφορά τα πολλά λάθη που κατάφερε να κάνει ο Σαίξπηρ σ' αυτό το έργο. Αναφέρει λοιπόν ότι ο Μοντάνος

Του

ΚΥΡΙΑΚΟΥ Α. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ*

ήταν διοικητής της Κύπρου, αλλά ποτέ δεν υπήρξε Βενετός διοικητής της Κύπρου με τέτοιο όνομα. Αν υποθέσουμε ότι τα γεγονότα που διαδραματίζονται στον Οθέλλο συνέβησαν λίγο πριν την κατάληψη της Κύπρου από τους Τούρκους (1571), τότε ο διοικητής της Κύπρου ήταν ο Niccolò Dandolo (?-1570) και πριν από αυτόν ο Γιουβανι Battista Dona (1566-?). Επομένως τόσο το όνομα όσο και πολλά άλλα στοιχεία του έργου είναι φανταστικά και τοποθετημένα με τέτοιο τρόπο ώστε να υπηρετούν τον μύθο κι όχι την ιστορία. Ταυτόχρονα, σε κάποιο σημείο του έργου αναφέρει τον ίδιο τον Οθέλλο ως διοικητή, γεγονός που δεν συνάδει, δεν μπορεί να υπάρχουν ταυτόχρονα δυο διοικητές, ενώ παντού είναι φανερό η ανωτερότητα της θέσης του Οθέλλου σαν στρατηγό πάνω από τη θέση του Διοικητή. Αυτό είναι ένα μεγάλο λάθος, καθώς ο διοικητής της Κύπρου ήταν ο ανώτατος άρχων, ο οποίος λογοδοτούσε μόνο στην σύγκλητο. Επιστρέφουμε όμως πίσω στην ανάληψη του έργου.

Στο μεταξύ η διασκέδαση βρισκόταν στο αποκορύφωμά της. Ο Κάσιος που είχε αναφοκκινώσει πίνει στην υγεία του στρατηγού (Οθέλλου). «Κι εγώ μαζί σου, υπασιότητα. Ως τον πάτο», απαντά ο Μοντάνος, ενώ ο Ιάγος φωνάζει ενθουσιασμένος «Ω, γλυκεριά μου Αγγιλιά!».

Κι αφού λοιπόν, ήπιαν και διασκέδασαν ο Ιάγος, ο Κάσιος κι ο Μοντάνος μαζί με τους Κύπριους καλεσμένους, όπως ήταν φυσικό κι αναμενόμενο ο Κάσιος μέθυσε, ο οποίος αφού προκλήθηκε πρώτα από το τσιράκι του Ιάγου, τον Ροδερίκο, προκάλεσε αδικαιολόγητο επεισόδιο μεταξύ του ίδιου και του Μοντάνου, τραβήχτηκαν σπασιά, έγινε συμπλοκή, μέχρι που επενέβη ο Οθέλλος που κατέφθασε εσπευσμένα εκεί. Αυτό το επεισόδιο είχε σαν αποτέλεσμα ο Οθέλλος να καθιερωθεί στον Κάσιο από το αξίωμα του υπασπιστή. Αργότερα, ο πανούργος Ιάγος, συνεχίζοντας τις ραδιοουργίες του εις βάρος του Κάσιου, προσπαθεί να τον πείσει να χρησιμοποιήσει την Δυσοδαίμονα να μειώσει προς τον Οθέλλο για να τον συγχωρήσει και να πάρει ξανά πίσω τη θέση του. Ο Κάσιος φαίνεται στην αρχή διατακτικός. Λέγει τα ακόλουθα στην Πράξη Β', Σκηνή Γ': «Καλλίτερα να έξω την καταφρόνησή του, παρά να τον καλοπιάσω ένα τέτοιον καλόν αρχηγό, διά να πάρει κοντά του ένα αξιωματικό ανίκανο, ελαφρόμυαλο-και μεθύστακα! Μεθύσιμένος, εγώ; και να παπαγαλίζω, και να μολοκοπώ; Και να υβρίζω, και να βλασφημώ, και να πάνωμαι με τον ίοκιο μου; Ω, αόρατο πνεύμα του κρασιού, αν δεν έχεις άλλο όνομα, σου αζίζει να σε ονομάσουν διάβολο!».

Είναι γνωστό ότι τον 16ο αιώνα δεν γνώριζαν ακόμη το αλκοόλ, την ουσία δηλαδή που προκαλούσε τη μέθη. Ο Παστερ ανακάλυψε τη μικροβιολογική προέλευση της ζύμωσης και την ουσία που προκαλεί τη μέθη, την αιθανόλη, πολύ αργότερα, και συγχεκκριμένα το 1857. Γι' αυτό εδώ την ου-

σία που προκαλεί τη μέθη την ονομάζει ο συγγραφέας «αόρατο πνεύμα του κρασιού», λέγοντας ότι αν δεν έχει άλλο όνομα αζίζει να το ονομάσουν «διάβολο». Ευτυχώς έχει άλλο όνομα, κι αυτό είναι αιθανόλη κι όχι διάβολος.

Το 1857 ο 34χρονος Louis Pasteur, μετά από προσεκτικές κι επισταμένες μελέτες ανακάλυψε ότι στο ζιμιόμο γάλα υπήρχαν κάποια πολύ λεπτά κύτταρα που ζούσαν εκεί και πολλαπλασιάζονταν και τα οποία ονόμασε λακτικά βακτήρια. Δυο χρόνια αργότερα ο Louis Pasteur δημοσίευσε το «Σημείωμα για την Αλκοολική ζύμωση», όπου απεδείκνυε ότι αιτία της αλκοολικής ζύμωσης είναι η ανάπτυξη και ο πολλαπλασιασμός των ζυμών. Ο Οθέλλος γράφτηκε το 1602-1603 (δημοσιεύτηκε πολύ αργότερα, το 1622), δηλαδή δύομιση αιώνες πριν την ανακάλυψη του Παστερ, έτσι είναι φυσικό την εποχή εκείνη να μην γνωρίζουν ακόμη την αλκοολική ζύμωση και την αιθανόλη. Ένα άλλο συμπέρασμα που βγαίνει από τη φωνάδα αυτή, είναι ότι όσοι δεν μπορούσαν να ελέγξουν τους εαυτούς τους, μεθύσαν κάνοντας κατάχρηση του κρασιού, δεν μέμφονταν τους ίδιους αλλά το κρασί. Επειδή δεν γνώριζαν τίποτε σχετικά με την αλκοολική ζύμωση ούτε με το οινόπνευμα, θεωρούσαν ότι εκείνο το άγνωστο, το αόριστο που υπήρχε μέσα στο κρασί και προκαλούσε την ευθυμία αλλά και τη μέθη με όλα της τα επακόλουθα ήταν είτε θεός είτε διάβολος, ανάλογα με την περίπτωση. Στην περίπτωση του Κάσιου, το πνεύμα αυτό θα έπρεπε να ονομασθεί Διάβολος, αν δεν είχε άλλο όνομα. Κι εδώ υπεισέρχεται ένα άλλο σημαντικό στοιχείο της ευφυΐας του Σαίξπηρ. Παραδέχεται ότι αυτό το πνεύμα που βρίσκεται μέσα στο κρασί μπορεί να έχει όνομα, το οποίο όμως δεν γνωρίζει ούτε ο Κάσιος ούτε ο ίδιος ο συγγραφέας φυσικά.

Ετσι εδώ αναγκάζομαι να κάνω μια παρένθεση και να δώσω μια σύντομη ετυμολογία της λέξης «αλκοόλ», καθώς ο Σαίξπηρ θα είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό, τόσο από τους Αραβες αλχημιστές όσο και από τις διαδόσεις που κυκλοφορούσαν σχετικά με το «πνεύμα» που περιέχεται στο κρασί.

Παρόλο, λοιπόν, που η λέξη «αλκοόλ» είναι σχεδόν βέβαιο ότι προέρχεται από την αραβική γλώσσα (το πρόθεμα «Al» είναι αραβικό άρθρο) εντούτοις, η ακριβής προέλευση είναι ασαφής. Εισάχθηκε στην Ευρώπη, μαζί με την τέχνη της απόσταξης και της ιδίας της ουσίας, γύρω στον 12ο αιώνα από τους διάφορους Ευρωπαίους συγγραφείς που μετέφρασαν και διέδωσαν τις ανακαλύψεις των Αράβων αλχημιστών.

Μια δημοφιλής θεωρία, που βρίσκεται σε πολλά λεξικά, είναι ότι προέρχεται από

το ALKHL = al-kuhul, που αρχικά ήταν η ονομασία του πολύ λεπτά κονιοποιημένου σουλφιδίου του αντιμονίου Sb₂S₃, που χρησιμοποιούνταν σαν αντισηπτικό και σαν βαφή για τα μάτια. Η σκόνη προετοιμάζεται από την εξάχνωση του φυσικού μεταλλεύματος στιμνίτη, σε κλειστό δοχείο. Σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία, η έννοια του alkuhl επεκτάθηκε αρχικά σε όλα γενικά τα αποστάγματα, και έπειτα μόνο στην αιθανόλη. Αυτή η υποτιθέμενη ετυμολογία είχε κυκλοφορήσει στην Αγγλία τουλάχιστον από το 1672.

Εντούτοις, αυτή η ετυμολογία είναι αμφισβητούμενη, εφόσον η σημερινή αραβική λέξη για το αλκοόλ δεν προέρχεται από το al-kuhul. Το Κοράνιο στο στίχο 37:47 χρησιμοποιεί τη λέξη al-ghawl, που ουσιαστικά σημαίνει «το πνεύμα» («το πνευματικό ον») ή «το δαίμονα» - έχοντας τη σημασία «το πράγμα που δίνει στο κρασί τη μεθυστικότητα του». Από τη λέξη al-ghawl κατάγεται επίσης η αγγλική λέξη «ghoul», όπως επίσης και η ονομασία του αστεριού Algol. Αυτή η ετυμολογία, φυσικά, συμφωνεί με τη χριστιανική «το πνεύματος» ή «του πνεύματος του κρασιού» σαν συνώνυμο του «αλκοόλ» στις περισσότερες δυτικές γλώσσες. (Επί τη ευκαιρία, η ταύτιση «αλκοόλ» = «ο διάβολος» χρησιμοποιήθηκε στη δεκαετία του 1930 από τη ΗΠΑ από το αντιαλκοολικό Κίνημα για λόγους προπαγάνδας).

Σύμφωνα με μια δεύτερη θεωρία, η ετυμολογία και η προφορά της λέξης «αλκοόλ» δεν οφείλεται στη γενίκευση της έννοιας ALKHL, αλλά μάλλον στους δυτικούς αλχημιστές και τους συγγραφείς που μπερδεύσαν τις δύο λέξεις ALKHL και AL-GHWL, οι οποίες έχουν μεταγραφεί και τροποποιηθεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Το γεγονός ότι ο στιμνίτης αναφέρεται επίσης στην εβραϊκή Βίβλο με το όνομα «kohe» συμβάλει σε μια μεγαλύτερη ακόμη σύγχυση.

Ενα είναι όμως το σίγουρο, ότι ο Σαίξπηρ διά στόματος Κάσιου ονομάζει το πνεύμα του κρασιού διάβολο, και από όσα εξηγήσαμε πιο πάνω είναι καθαρό για ποιο λόγο το κάνει. Ο Κάσιος επαναλαμβάνει την ίδια προσηγορία της Μέθης με τον Διάβολο όταν ο Ιάγος τον ρώτησε «ποιο κυνηγούσε ξεσπαθωμένος». Ο Κάσιος απάντησε ότι δεν θυμάται κι ότι «ενθυμούμαι ένα σωρόν πράγματα, όλα ανακατωμένα, ένα μάλωμα, αλλ' αφορμίν... τίποτε. Ω! τι βάζουν οι άνθρωποι μέσα εις το στόμα των των εχθρών, διά να τους κλέπτι τα μυαλά; Και το έχομεν χαράν μας και πδωνί και ξεφάντωμα να γινώμεθα μόνοι μας κτήν!».

Στη συνέχεια ο Ιάγος τον ρώτησε πως και συνίληθε από εκείνο το μεθύσι για να

πάρει την απάντηση αυτή: «Ο ένας διάβολος, ή Μέθη, έδωκε τόπον εις τον άλλον διάβολο, την Οργή. Το ένα ελάττωμά μου δείχνει το άλλο, διά να οικιαθώ τον εαυτόν μου ολότελα».

Ο Διάβολος όμως στην πραγματικότητα ήταν μέσα στον Ιάγο, ο οποίος συνέχισε να προωθεί το σατανικό του σχέδιο. «Όπως ήρθαν τα πράγματα», λέγει στον Κάσιο - «π ώρα, ο τόπος, η κατάσταση της χώρας, καλλίτερα ήταν να μην γίνετο ότι έγινε. Αλλ' αφού έγινε πλέον, κοίταξε τώρα να το διορθώσεις». Σ' αυτό ο Κάσιος απαντά: «Αν του ξαναζητήσω τον βαθμό μου, θα μου ειπεί ότι είμαι ένας κρασούπτης. Και όλα τα στόματα της Αερναίας Υδρας να τα είχα, θα με αποστρέφωμεν η απόκρισή του! - Να είναι κανείς εις τα σωστά του, και διαμιάς να τα κάνει, και να γίνεται κτήνιο! Τι πράγμα! Κάθε ποτήρι περισσότερο όπου πίνει κανείς είναι καταραμένο, και έχει τον διάβολο μέσα του!».

Ακολουθεί η πιο κάτω στιχομυθία που συμπληρώνει την εικόνα για το κρασί:

ΙΑΓΟΣ: Ελα, έλα! Το κρασί είναι καλός φίλος. Όταν κανείς του φέρνεται καλά. Μη φωνάζεις εναντίον του, και άκουσε έμενα τι σου λέγω. Πιστεύω να πιστεύεις ότι σ' αγαπάω, υπασιότητα.

ΚΑΣΙΟΣ: Μου το απεδείξες αρκετά, φίλε μου. - Εγώ μεθύσιμος!

ΙΑΓΟΣ: Και συ και κάθε άλλος άνθρωπος μπορεί να μεθύσει μίαν φοράν εις τη ζωή του, άνθρωπε!

Ο Κάσιος απελπισμένος έμεινε προσκολλημένος στο στοιχείο του πνεύματος, στον διάβολο, έτσι εκεί που από τη μια αναγορεύει την αλήθεια, ότι δηλαδή το πολύ κρασί είναι η αιτία της μέθης, από την άλλη εισάγει το δαιμονικό στοιχείο ότι δηλαδή κάθε ποτήρι περισσότερο που πίνει κανείς είναι καταραμένο κι έχει τον διάβολο μέσα του. Σε αντιπαράθεση με την εικόνα του τρομαγμένου Κάσιου, ο Ιάγος είναι ήρεμος και σοβάρος. Από το στόμα του σατανικού Ιάγου βγαίνουν σοφά λόγια. Λόγια που οι οινόφιλοι θα έπρεπε να τα κάνουν σημαία τους στον αγώνα για αντιμετώπιση των ισχυρισμών των αντιαλκοολικών κινήματων. Γιατί δεν είναι λίγο ένα Σαίξπηρ να διακρούττει μέσα από τον Ιάγο ότι το κρασί είναι φίλος όταν κανείς του φέρνεται καλά.

Το μεγαλύτερο μέρος του Οθέλλου διεξάγεται στην Κύπρο. Πρόκειται για ένα δράμα με πολλές και διάφορες διαστάσεις, με αναφορές σε μέρη, σε ανθρώπους, σε προϊόντα κ.λπ. που αφορούν άμεσα την Κύπρο, τις οποίες όμως η κυπριακή κυβέρνηση μέσα από τα πολιτιστικά προγράμματα της (ΚΟΤ) δεν αξιοποίησε σχεδόν καθόλου. Ολοι γνωρίζουν μόνο την πύλη του Οθέλλου, αυτό και τίποτε άλλο. Ισως είναι το μόνο που καταλαβαίνουν. Αυτό το δοκίμιο ας αποτελέσει την αρχή για περαιτέρω έρευνα, για μια εξονυχιστική μελέτη του Οθέλλου και την ανεύρεση κι άλλων στοιχείων που θα ενδιέφεραν την Κύπρο. Για παράδειγμα στην Πράξη Β, Σκηνή Α' λέγει ο Οθέλλος «Τι γίνονται οι φίλοι μου οι παλιοί της Κύπρου»; Αυτό σημαίνει ότι ο Οθέλλος δεν βρισκόταν για πρώτη φορά στο νησί. Κι αλλού πάλι «έλεγεν ο Μαύρος, ότι κ' υπόληψην πολλήν και συγγενείας την Κύπρον έχει αυτός που πλιγώωσ...» (Πράξη Γ, Σκηνή Α). Πόσους συγγενείς μπορεί να έχει στην Κύπρο ένας Βενετός αξιωματικός; Συνήθως οι διοικητές σαν προσωπικό και σύντομο αξίωμα, χωρίς να είναι εντελώς βέβαιο, δεν έρχονταν στην Κύπρο με τις οικογενείες τους. Ετσι, αυτά τα δυο παραδείγματα, πιθανόν και άλλα, να χρειάζονται περισσότερες μελέτες.

* Ονομάζω και συγγραφείς τεχνικών και ιστορικών βιβλίων. Τα βιβλία του διατίθενται σε όλα τα βιβλιοπωλεία